

Albina AUKSORIŪTĖ
Lietuvių kalbos institutas, Vilnius

TERMINOLOGINIS LAURYNŲ IVINSKIO PALIKIMAS

Laurynas Ivinskis (1810–1881), vienas didžiųjų XIX a. Žemaičių švietėjų, dažniausiai minimas kaip pirmasis lietuviškų kalendorių rengėjas. „Metskaitliai“ buvo svarbiausias, bet ne vienintelis jo darbas. L. Ivinskis sugebėjo aprėpti nemažą įvairių sričių – paliko gamtos mokslų veikalo, leksikografijos, kalbotyros darbų, Vakarų Europos prozos ir poezijos vertimų, grožinės literatūros kūrinių.

Dauguma L. Ivinskio darbų, ypač iš gamtos mokslų srities, svarbūs ir terminologijai. Rašydamas apie įvairias sritis, jis susidūrė su lietuviškų terminų poreikiu, nes apie kai kuriuos dalykus lietuviškai rašė pirmasis. Šiame straipsnyje ir bus apžvelgiami terminologijai įdomūs L. Ivinskio darbai, nurodant autoriaus vartotų lietuviškų terminų kiekį bei sritį, kuriai tuos terminus galima priskirti.

Pirmasis kalendorius „Metu skajtlus ukiniszkas...“ išėjo 1846 m., ir kasmet iki 1865 m., išskyrus caro cenzūros uždraustus spausdinti 1853 m. ir 1854 m. kalendorius, L. Ivinskis išleisdavo po vieną kalendorių. Po spaudos uždraudimo 1865–1866 m. kalendorius jis išleido rusų spaudmenimis. 1878 m. lietuviškas L. Ivinskio kalendorius išėjo Sankt Peterburge, vėliau jis bendradarbiavo Tilžėje leidžiamuose lietuviškuose kalendoriuose.

Savo kalendoriuose L. Ivinskis pateikia ne tik visų metų dienų sisteminių sąrašą, metų ketvirčių, bažnytinių švenčių, istorinių įvykių, atlaidų, miesteliuose vykstančių mugių sąrašus bei lenteles, bet ir įvairių straipsnelių, kuriuos deda į priedą, jo paties pavadintą „*Pridiejimas*“. Daugelio kalendorių straipsneliai suskirstyti į dvi dalis – religinę ir ūkio. Vėlesniuose kalendoriuose įvesta ir trečioji – literatūrinė – dalis.

Ūkio dalyje nemažą straipsnelių liaudies medicinos, veterinarijos klausimais. Juose L. Ivinskis patarė, kaip gydyti įvairias žmonių ir gyvulių ligas. Šiuose straipsneliuose autorius vartojo apie 180 liaudies medicinos terminų, iš kurių 131 yra žmonių ligų pavadinimas. Kai kur jis pateikė sinonimus bei lenkiškus arba lotyniškus tų terminų atitikmenis, pvz., *grīzielie, griezielė (ira taj didžioja rankas naria skausmas; 1851: 46)*¹; *uzmuzimas nuog kraujo, apopleksije*

¹ Skliausteliuose, jei yra duotas, pateikiamas L. Ivinskio paaiškinimas bei kalendoriaus išleidimo metai ir puslapis.

(1878: 28); *digulis*, *lilisza* (1851: 46); *łanduonis* (*kitur twiega wadin*, lenk. *zanog-cica*; 1852: 33); *pektos rauplė*, *karbunkulas* (1862: 33); *pritwirtinė* (1849: 31); *sausgila rankose ir kojose*, *reumatizmas* (1879: 40); *kaulajodis* (*ira taj liga kure gadin kaulą*; 1851: 46) ir kt.

Veterinarijos terminų yra kiek mažiau – 110, iš jų – 81 gyvulių ligų pavadinimas, pvz., *patrikimas*, lenk. *Wścieklizna* (1849: 32); *giwoliu peles* (1849: 33); *plaučiu puwimas giwoliu*, lot. *Pleuro – pulmonia rheumatico exudativa* (1859: 56); *raupojimas awiun*, lenk. *ospica owiec* (1847: 33); *užkibimas szunun uslies*, lenk. *Nosaczna* (1850: 36) ir kt.

Kituose straipsneliuose L. Ivinskis mokė, kaip prižiūrėti gyvulius, auginti daržoves ir javus, dirbti kitus žemės ūkio darbus. Šiuose ir kituose taikomojo pobūdžio straipsneliuose slypi didžiuliai liaudies terminijos klodai. Autorius pateikė apie 80 liaudies žemės ūkio terminų, pvz., *skinstasis krietimas* (1862: 29); *grudun sirpinimas ant lauka* (1862: 30); *siektu dajginimas agurku* (*wogurklu*; 1851: 44); *roputsieklė* (1856: 42); *siejimas ropučiu isz siektas* (1856: 42) ir kt.

Ūkio dalyje gausu patarimų ir kaip tvarkyti namų ūkį, virti valgį. L. Ivinskis vartojo apie 180 šių sričių terminų, pvz., *nuowalimas skardiniu ta ira*: *bliekiniu aptukušiu indu* (1847: 33); *pragininimas skruzdu isz namun* (1856: 47); *weliejimas drabužiu su roputėmis* (1847: 28); *krušzinis* (*gieratas isz obuhun ir dulu pas mus ira wadinamu Krušziniu, o swećzioje szalieje Cidru*; 1847: 30); *atkajtas* (*viralas, uzszalus atszilditas, atkajtomis vadinams*; 1847: 35); *pasukas* (*pasilikens skinstimas sviestuj susukus vadinas pasukas*; 1878: 32); *pieno susitraukimas* (*varszkie turies susitraukti, sukietieti krapietaj susimesti ir butinaj pasirodyti. O taj ira pieno susitraukimas*; 1878: 29) ir kt. Yra ir apie 80 amatininkystės terminų, keletas liaudies ekonomikos žodžių, pvz., *klajstras* (*isz ropučiu klajstras* (*lumie*) *ira sugadnus klejawimuj*; 1847: 32); *roputinis klajstas* (*sugadnus dirbantims abičius, kningu apswadintojems, siuwiejems ir kitims amatininkams*; 1847: 32); *paprastoje skura* (*dar szikszniskaj neiszdirbta*; 1878: 42); *nagines* (1878: 42); *kitawonė stikla* (1859: 60); *gelzies skudrinimas, galondimas* (1878: 42); *prejkalinė, kromas*, lot. *taberna, institoria taberna* (1856: 55) ir kt.

Kalendoriuose pateikiama ir astronomijos, geografijos, meteorologijos žinių, vartojama apie 80 šių sričių terminų, pvz., *mienesia atmajnas* (*atsimajnama mienesia šwiesibes, wadinam: Mienesia atmajnas*; 1850: 9); *mienesia užtemimas* (*kad žiamė atsirand tarpe saules ir mienesia, kuriam partrauk swiesibe, ira: mienesia užtemimu, o tas wisumet pripuļ pilnijoje*; 1850: 9); *užtemimas saules ratuotas* (1856: 40); *pasaulė* (*wisa musu žiamė ant kurios giwenam Pasaulė wadinama*; 1857: 10); *pašwietė* (*žiamė [...] ira parskirta ing 5 dales, wadinamas Pašwietėmis*; 1857: 10); *žiames drebiejimas* (1861: 22); *ugnieta wersmie* (*ant wirszukalnia atsiwierie ugnieta wersmie*; 1861: 24); *krusza ir ledaj su banga* (1856: 41); *lijundra, apskarda* (1861: 27); *wieputos* (*dangus buwa aptrauktas wieputomis* (*sausomis debesiėmis*); 1861: 29) ir kt.

1862–1864 m. kalendoriuose L. Ivinskis išspausdino teorinį straipsnį „Prigimtinė“, kuriame aptaria gyvąją ir negyvąją gamtą. Jame pateikė botanikos, zoologijos, mineralogijos ir kitokių terminų, pvz., paukščius jis suskirstė į 6 grupes:

1. *Kraugerej: czion prigut: wanagas, pauksztwanagis, artas, warna, palieda, kliekis (supis).*

2. *Zwirblinej: żwirblis, kielé, wiwirsis, (cirulis, wituris), łakstingatas, blezdinga.*

3. *Szokiniejentis: szarka.*

4. *Wisztas: gajdis.*

5. *Ilgakoje: strużsis, gandra, garnis ir tilwikas.*

6. *Wandens – pauksztej: žansis, antis, narunas* (1862: 43–44).

Gamtos mokslų terminų yra ne tik šiame teoriniame straipsnyje, bet ir daugelyje taikomojo pobūdžio straipsnelių. L. Ivinskis pateikė per 300 botanikos terminų, daugiausia augalų genčių ir rūšių pavadinimų – 283, apie 215 zoologijos terminų, t. y. gyvūnų, paukščių, žuvų, vabzdžių genčių ir rūšių pavadinimų. L. Ivinskio „Metskaitliuose“ iš viso yra daugiau kaip 1600 įvairių sričių terminų.

L. Ivinskio veikalo „Pasauga“ (1876) buvo išspausdintas tik vienas egzempliorius, nes caro cenzūra neleido jo tiražuoti². Šiame Gyvulių globos draugijos paskelbtam konkursui parašytame 51 puslapio darbe L. Ivinskis pirmą kartą iškelia gamtos apsaugos klausimą, gyvybės saugojimo ir globos problemą. Pabaigoje jis pateikė abėcėlinius knygelėje paminėtų zoologijos ir botanikos terminų sąrašėlius, kur nurodė ne tik genčių, bet ir rūšių bei eilių, kurioms tos gentys priklauso, pavadinimus. Pirmajame sąrašėlyje, pavadintame „*Surašzimas giwunju dalijku minawotu toje kningoje su parodimu anun ejlos, pri kurios prigut*“, yra 61 gyvūnų genčių pavadinimas, 97 rūšių bei 31 eilių pavadinimas, keletas veislių pavadinimų, iš viso 216 zoologijos terminų. Botanikos terminai pateikti sąrašėlyje „*Suraszimas medziu ir zoliun minawotunju szioje kningoje*“, iš viso jų yra 150, iš jų 46 augalų genčių, 64 rūšių ir 26 eilių pavadinimai. Greta lietuviškų genties ir rūšių pavadinimų duodami ir lotyniški terminai, pvz.: *Lapé*, lot. *Vulpes*. *Giwapliesze isz ejlos szunun ir diel to wadinas: szuo Lapé*, lot. *Canis Vulpes* (p. 43)³; *Piktwarlé* kitajp *Rupuoze, Rupké*, lot. *Bufo*. *Stankis beuodegis. Pas mus łajkose: Piktwarlé pilkojé*, lot. *Bufo cinerea*. *P. žalojé arba žalej karpuotojé*, lot. *B. viridis*. *P. kukuojenté*, lot. *B. igneus* (lot. *Bombinator igneus*) (p. 44); *Czesnakas*. *Pagal kitun Błodustas, wejslies Swoguniniu. Labiausej wartojama ira dwé wejsle: Błodustas Swoguonas*, lot. *Allium Cepa* ir *Błodustas Czesnakas*, lot. *A. sativum* (p. 47).

² Žr. Tyl a. Lauryno Ivinskio knygos „Pasauga“ likimas. – I v i n s k i s L. *Raštai*, Vilnius: 1995, 395–400.

³ Nurodomi originalo puslapiai.

„Pasaugoje“ yra daugiau terminų negu pateikta sąrašėliuose. Tai gamtos apsaugos terminai, pvz., *giwoliu sargintinė* (p. 38); *sargintuwé* (p. 39); *draugie pasaugos giwoliu* (p. 38); pastarasis terminas autoriaus paaiškintas: *Ira taj žmoniun draugie, turęnte savo platę riedą, mažne wisose, didesniose karalistiese* (p. 38) ir geografijos terminai, kurie dažniausiai plačiau paaiškinti, pvz.: *prigimtė dalijkaj* (tur nuokentietė nuog prigimtun dalijku, kurejs ira: žemė, wanduo, oras, ugnis ir sutwierimaj giwiejej; p. 31); *kałnas; kałwa* (daugibė kałnu ir kałwun susitraukie isz smulkiausiu akiemis nepriregamu giwuteliu, o tiktaj par stiklinius padidinamunsius pabuktus; p. 23–24) ir kt.

L. Ivinskis savo knygelėje paminėjo keletą žmonių ligų pavadinimų, pvz., *koliera* (p. 21), *maras* (p. 21), bei gyvulių ligų pavadinimų, pvz., *pažandes* (p. 8); *dusulis arba sintis* (p. 10) ir kt. Jis patarė, kaip, naudojant įvairias medžiagas, naikinti kenkėjus ir parazitus, pvz., musėms nuodyti siūlė paimti *isz aptiekos karćziojo medzio, wadinamo Kwasje* (p. 11), svirplius naikinti *su swiestu geraj sumajszius truputį giwojo sidabro* (p. 24), prūsokus ir tarakonus – *wirinąnt boraksą su alumi* (p. 24), o blusas ir blakes – *su persiniemis dulkmiemis barstąnt trobos aslą ir łową* (aptekose wadinas: *Insektenpulwer*) (p. 24). „Pasaugoje“ yra arklių pakinktų pavadinimų bei kitų liaudies terminų.

Vienintelis išspausdintas L. Ivinskio „Pasaugos“ egzempliorius ir rankraštis yra saugomi Rusijos centriniam valstybiniame istorijos archyve Sankt Peterburge, o 1995 m. išleistuose L. Ivinskio „Raštuose“ pateikta šio veikalo faksimilė.

Išspausdinti buvo tik kalendoriai ir „Pasauga“, nepasiekusi savo skaitytojo, o kiti terminologijai svarbūs L. Ivinskio darbai taip ir liko rankraščiuose. Iš rankraštinių jo darbų pirmiausia minėtinas mokslinis veikalas „*Prigimtūmėnė, turentė sawieje dalijkus žemies, žoliun ir giwunun su parodimu anun wartojimo*“ (toliau – „Prigimtūmenė“), kuris saugomas Krokuvoje Lenkijos mokslų akademijos bibliotekoje (Polska Akademia Umiejętności). Krokuvoje yra dvi šio darbo dalys: 1. *Żemięcina*, lenk. *Minerały*, lot. *Fossilia* ir 2. *Żolięcina*, lenk. *Rośliny*, lot. *Vegetabilia*. Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto bibliotekoje (toliau – LTIB), kur ir yra didžiausias L. Ivinskio rankraščių fondas, taip pat saugoma pirmoji „Prigimtūmenės“ dalis *Żemietras*, lot. *Fossilia*, kuri yra pirmasis šios dalies variantas. Krokuvoje esanti pirmoji dalis yra papildytas ir pataisytas antrasis tos pačios dalies variantas su gerokai praplėsta įžanga. Instituto bibliotekoje saugomos ir „Žemėtrų“ terminų rodyklės *Suraższimas żemięcinnu*, lot. *Index Fossiliorum*, lenk. *Spis minerałów*, vok. *Verzeichnis der Fossilien*.

Pirmojoje „Prigimtūmenės“ dalyje L. Ivinskis aprašė negyvąją gamtą, t. y. uolienas, dirvožemius, metalus, didžiausius Žemaičių kalnus, upes, ežerus ir kt. Po įžangos einančioje pagrindinėje dalyje jis pateikė per 400 geografijos ir mineralogijos terminų. Prie kiekvieno lietuviško termino pateikiamas lotyniškas, daug kur lenkiškas ir vokiškas atitikmuo, pvz., *Gargżna*, lot. *Glarea*, lenk. *Żwir*, vok. *Kies* (p. 12); *Ragājnis*, lot. *Silex corneus*, lenk. *Rogowiec*, vok. *Horn-*

stein (p. 21); *Łaukākuolas paprastasis*, lot. *Astrios vulgaris*. *Spathum scintillans*, lenk. *Feldspat pospolity*. vok. *Der Feldspath oder Orthohlas* (p. 22); *Ratēnis skarotasis*, lot. *Actinotus fibratus*, lenk. *Promieniec włóknisty*. vok. *Der asbestartige Strahlstein* (p. 24) ir kt. L. Ivinskis kai kur pateikė ir lietuviškų terminų sinonimų, pvz., *Skarūnis arba Amjōntas*, lot. *Asbestos*. *Amiantus*. *Linum montanum*. *Asbestos flexibilis*, vok. *Der Amiant*. *Kitajp wadinas dar Kašnālinis* (p. 24–25); *Raszmuōskiltis*, lot. *Schistus pictorum*. *Schistus graphicus*, vok. *Zeichenschiefer*; *paprastaj Juōdkrejdė* (p. 26); *Pālakšztis arba Palākstis*, lot. *Atizoēs micans*, lenk. *Mika*, vok. *Der Glimmer*. *Kitur wadin katies sidabru*, vok. *Katzensilber*, lenk. *Kocie srebro* (p. 26); *Sākalo druska arba bałtasis witrijolus*, lot. *Cadmia sulphurata*. *Zincum sulphuratum*, lenk. *Siarczan cynku*, vok. *Die Blende* (p. 40). Autorius nurodė ne tik sinonimus, bet daug kur pridėjo ir įvairių paaiškinimų, iš ko tas elementas sudarytas, kur randamas ar kam naudojamas, pvz., *Skītmolis*, lot. *Schistus communis*, *mensalis*, *tegularis*, *durus*, lenk. *Łupek gliniany*, vok. *Thonschiefer*, *kitajp vadinams Raszmenis*, lot. *Schistus tabularis*, lenk. *Łupek pisarski*, *isz ano dirb lenteles raszimuj ir isz to paties rāszikles* (p. 4); *Uoļas sānkietrines*, lot. *Montes transitorii*. *Maž te ture suakminiejusiu žoliun*, wienok gana ira Minkszgiwii (vok. *Weichthiere*, lenk. *Mięczakow*) ir gatwakoju (vok. *Kopffüssler*, lenk. *Glowanogich*), o łabiausej Kotrajniu, lot. *Orthoceratites*, tarp kiautiniu ir wiežiniu ira: *Trigube*, lot. *Trilobites* (p. 9); *Sidōklis*, lot. *Gypsum*, lenk. *Gips*, vok. *Die Gypse*. *Daugel ano ira Panewiežio pawiete ties Biržies*, kur wadin: *Sidoklis* ir *Žemajėziu apikajmiese ties Szwieksznos*, kurin wadin: *Gipsas* (p. 32–33) ir kt.

Antrojoje dalyje – „Žolėminos“ – pateikiamas sisteminis augalų sąrašas⁴, kuriame minima 219 šeimų pavadinimų ir daugiau nei pustrėčio tūkstančio joms priklausančių augalų genčių pavadinimų, pvz.: *Draugmie XC. Kartpienūmena*, lot. *Euphorbiaceae*, lenk. *Ostromleczowate*, vok. *Wolfsmilchgewähse*, *Riežtas 1. Kārtpienes*, lot. *Euphorbieae*, lenk. *Ostromlecz*. *Kārtpiēnė*, lot. *Euphorbia*, lenk. *Ostromlecz*, vok. *Wolfsmilch* (p. 150); *Ugmėnė*, lot. *Basella*, lenk. *Wyćwiklin* (p. 158); *Twdjrūnis*, lot. *Murucuja* (p. 190); *Kwietėnis*, lot. *Malabaila*, lenk. *Malabaile* (p. 196); *Spėngłtas*, lot. *Piscidia*, lenk. *Smorzewka* (p. 210); *Liėnis*, lot. *Linaria*, lenk. *Lnianka*, vok. *Leinkraut* (p. 222); *Kliēsžmuō*, lot. *Rubia*, lenk. *Marzana*, vok. *Krapp* (p. 249).

L. Ivinskis sudarė abiejų „Prigimtūmenės“ dalių lietuviškų, lotyniškų, lenkiškų ir vokiškų terminų rodykles. Iš darbo antraštės ir Krokuvoje saugomos

⁴ Plačiau žr. Jankevičius K., Jankevičienė R. Kai kurie nauji duomenys apie L. Ivinskio darbus lietuviškos botaninės terminijos srityje. – *Botanikos klausimai*, Vilnius, 1962, II, 151–163; Jankevičienė R. Laurynas Ivinskis – augalų lietuviškųjų vardų kūrėjas. – *Lauryno Ivinskio Kalendoriaus 150-mečiui*, Vilnius, 1997, 40–46; Aukšoriūtė A. Paprastųjų žodžių terminologizavimas XIX a. (L. Ivinskio „Prigimtūmenė“). – *Lituanistica* 3(31), Vilnius, 1997, 44–53.

pirmosios dalies įžangos matyti, kad autorius galvojo parašyti ir trečiąją dalį „Gyvūmina“ apie gyvūnus, tačiau jokių žinių, ar ši dalis buvo parašyta, nėra.

L. Ivinskis labai domėjosi ir mikologijos dalykais. 1873 m. jis parengė atlasą, kuriame pateikė grybų piešinius ir mokslinių jų aprašą. Šį atlasą autorius nusiuntė į botanikų suvažiavimą Varšuvoje, kur šis eksponatas buvo atrinktas ir išsiųstas į pasaulinę parodą Vienoje. Tik gaila, kad Vienoje L. Ivinskio grybų atlasas kažkur dingo, tačiau žinoma, kad autorius vėliau iš naujo sudarinėjo tokią atlasą⁵. Galimas dalykas, kad dalis to naujojo atlaso arba senojo juodraščiai ir yra LTIB rankraštyne.

LTIB saugomos dvi dalys – *Agaricus aeruginosus* III *Pratella* ir *Scaurus Agaricus rufo divaceus* (fondai F1–660 ir F1–661), iš viso 226 puslapiai su paties L. Ivinskio pieštais grybų piešiniais, kurių yra 769. L. Ivinskis kiekvienam grybui paskyrė atskirą aplankalėlį, kurio pirmajame puslapyje pateikė lotynišką, šalia lietuvišką, lenkišką, kai kur net vokišką, čekišką ar rusišką pavadinimą, pvz.,

lot. *Isaria mucida*.

Weliëmina keriëtojé

lenk. *Wlókница pleśniowata*.

vok. *Keulenschopf*.

lot. *Agaricus rubens*. *Amanita rubescens*.

Agaricus pustulatus. *Amanita*.

musmiris raudunis.

lenk. *Muchomor czerwonawy*. *Bedlka szaro – czerwonalub siwa*.

rus. *Красноватый пластиночникъ*

ček. *Sediwa muchomorka*.

vok. *Röthlicher Blätterschwamm*.

Aplankėliuose įdėti piešiniai ir lenkiškai aprašyti grybai. Apibūdinamas grybo kotas, kepurėlė, žvyneliai, spalva, kvapas, skonis, nurodoma, kur ir kada rasti grybai. Daugiausia grybai rinkti 1870–1873 bei 1876 metais. Terminologijai įdomūs L. Ivinskio pateikti 82 lietuviški grybų pavadinimai.

L. Ivinskis buvo parengęs ir liaudies medicinos darbą „Būdas gydymo ligų žmonių ir gyvulių“, tačiau šis rankraštis yra dingęs⁶. LTIB yra 86 puslapių L. Ivinskio rankraštis, kuriame pateikti patarimai apie žmonių ir gyvulių gydymą. Šis rankraštis parašytas įvairaus formato lapuose, nemažai pribraukyta, greičiausiai tai juodraštinis variantas. Galbūt tai darbo „Būdas gydymo ligų žmonių ir gyvulių“ juodraštis.

L. Ivinskis LTIB saugomame darbe nurodo, kokias ligas ir kaip reikia gydyti, naudojant įvairius augalus ar medžiagas. Keletas terminų pavyzdžių iš šio rankraščio: *Mejlisa paprastojé*, lot. *Dracocephalum Moldavica*; *giwāté*, lot. *Viper Berus*, *Pythyon Berus*; *mielswajnis wabalas* [...] *kitajp wadinams siustwabalis*,

⁵ Žr. Petkevičiūtė D. *Laurynas Ivinskis*, Vilnius, 1988, 93–95.

⁶ Žr. Petkevičiūtė D. Min. veik., 138.

lot. *Melvē proscarabens*; sakala druska, lot. *Zinkum oxydatum*; kalikstenas, *mielinasis akminelis*, lot. *Cuprum oxydatum*; kosulis sausas; karwies krutinines pliewies karsztis ir kt. Kai kur prie termino pateiktas ir lotyniškas pavadinimas, o rankraščio pabaigoje vienur kitur nurodomi tik lotyniški pavadinimai. Darbe minima 113 žmonių ligų ir 16 gyvulių ligų pavadinimų, 163 augalų ir 45 gyvūnų pavadinimai bei 72 įvairių ligoms gydyti vartojamų medžiagų pavadinimai.

Žemaičių švietėjas rengė ir bendruosius žodynus⁷. Didžiausias jo sudarytas lenkų–žemaičių kalbų žodynas (*Słownik polsko-żmudzki*), apimantis A–R raides ir turintis 2060 puslapių, saugomas Lenkijos mokslų akademijos bibliotekoje Krokuvoje. Rusų–lietuvių kalbų žodyno (1193 p.) ir rusų–lietuvių–lotynų–lenkų kalbų žodyno (96 p.) fragmentai rasti Geografų draugijos archyve Sankt Peterburge. Šiuose bendruosiuose žodynuose pateikta įvairi leksika, šiek tiek yra ir terminų, prie jų kai kur pridėta paaiškinimų⁸, pvz., *Akacija –cij.ž.–Akācije –es.m. (medis) tures žiedus kajpo žirniū* (p. 4).

Bedla, bdla, –y.f. –Kēmpinē, grības su apacze kēmpinieta (p. 43).

Buchta, –ty.f. –Ātsiāuta, –tōs.m. Wandens ing žiames tarpā Gkīszūlis (p. 93).

Głóg, –u.m. –Gūdobēlē, –es.m. krūmas diguōtas (lot. *Mespilus Oxyacantha*) (p. 315).

Mašluk, –a.m. –Riēbēsis kazaliēkas, gfī:s (lenk. *Huba Maśluk*), lot. *Boletus luteus* (p. 565). *Rzepa, –py.f. –Rōpē, –pies.m. Žōliē daržowini*, lot. *Brassica Rapa* (p. 2048).

L. Ivinskio „Metskaitliuose“ išspausdintus straipsnelius, „Pasaugą“ ir aptartuosius rankraštinius jo darbus galima suskirstyti į tris grupes: 1) taikomojo pobūdžio straipsneliai, 2) mokslo populiarinamieji darbai ir 3) mokslo veikalai. Kalendoriuose išspausdintuose taikomojo pobūdžio straipsneliuose L. Ivinskis vartojo daug ir įvairių liaudies terminų. Jų nemažai galima rasti ir kalendorių mokslo populiarinamuosiuose straipsneliuose, „Pasaugoje“ bei rankraštyje apie žmonių ir gyvulių ligų gydymą. Liaudies terminijos klodai, slypintys L. Ivinskio darbuose, terminologijai svarbūs ir nagrinėtini, kaip vienas mokslo terminijos kūrimo šaltinių.

„Metskaitlių“ mokslo populiarinamuosiuose straipsneliuose apie gamtą ir jos reiškinius, moksliniame darbe „Prigimtūmenė“, „Grybų atlaso“ fragmentuose L. Ivinskis vartojo mokslo terminiją. Mokslo terminus neretai teko kurti pačiam, nes apie kai kuriuos astronomijos, geografijos ir kitus gamtos mokslų dalykus jis lietuviškai rašė pirmasis. Daugumą „Prigimtūmenės“ mineralų, augalų pavadinimų taip pat sukūrė pats autorius. Tad L. Ivinskio darbus ir jų ter-

⁷ Plačiau žr. K r u o p a s J. L. Ivinskio leksikografiniai darbai. – *Lietuvos TSR Mokslų akademijos darbai*, serija A, 1(8), 1960, 191–198; V i t k a u s k a s V. Lauryno Ivinskio raštų kalbos ypatybės. – *Lituanistika* 3(27), Vilnius, 1996, 23–24.

⁸ Pavyzdžiai iš lenkų–žemaičių kalbų žodyno.

miniją svarbu nagrinėti ne vien tik aptariant jo, kaip mokslininko, veiklą ir darbo rezultatus, bet ir plačiau – kaip vieną iš mokslo terminijos raidos tarpsnių.

L. Ivinskio darbai šiandien svarbūs ne tik tiriant terminologijos istoriją. Kai kurie jo sukurti ir vartoti terminai, ypač botanikos, įsitvirtino ir šiuolaikinėje terminijoje.

Apžvelgiami L. Ivinskio darbai

1. „Kalendorius arba metaskaitlus ukiszkas“, 1846–1852, 1855–1864, 1868, 1878.

2. „Pasauga kiek wieno giwo sutwierimo, taj ira: pamokimaj, kajp rejke pasigajlietinaj apsiejtė su ašzwinejs ir galwijejs, idant anus pagirtinu budu ant sawo naudos wartotė“, Petropiliejė, 1876.

3. „Prigimtūmėnė turentė sawieje dalijkus žemies, žoliun ir giwunun su parodimu anun wartojimo. Spis mineralów, rošlin i tworów zyjących (zwierzęcych)“ (Rankraštis).

a) Dalis 1. Część 1. Żemièmina. Minerály. Fossilia, Krokuwa, 61 p.

b) Dalis 2. Część 2. Żolièmina. Rośliny. Vegetabilia, Krokuwa, 43–261.

Suras'zimas žoleniu, taj ira: žoliun ir medziu pagał rodbałsu ejłos. Index plantarum. Registr rošlin. Verzeichniss der Pflanzen, 176 p.

4. „Prigimtumenė. Taj ira: suras'zimas dalijku žemies, žoliun ir giwoliu su parodimu anun wartojimo“ (žemietras. Fossilia). (Rankraštis), 42 p.

5. Suras'zimas žemièminu. Index Fossiliorum. Spis mineralow. (Rankraštis), 64 p.

6. „Agaricus aeruginosus III Pratella“ ir „Scaurus Agaricus rufo divaceus“ (Grybų atlasas, rankraštis), 1870–1873, 1876.

7. Liaudies medicinos darbas (be antraštės, rankraštis), 86 p.

8. Słownik polsko-żmudzki (lenkų-žemaičių kalbų žodynas). (Rankraštis), 2060 p.

9. Rusų-lietuvių kalbų žodynas (Rankraštis), 1193 p.

10. Rusų-lietuvių-lotynų-lenkų kalbų žodynas. (Rankraštis), 96 p.

Gauta 1998 06 19

SUTRUMPINIMAI

ček. – čekų

lenk. – lenkų

lot. – lotynų

LTIB – Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto biblioteka

rus. – rusų

vok. – vokiečių

LITERATŪRA

- Jankevičienė R. 1997: Laurynas Ivinskis – augalų lietuviškųjų vardų kūrėjas. – *Lauro Ivinskio Kalendoriaus 150-mečiui*, Vilnius, 40–46.
- Jankevičius K., Jankevičienė R. 1962: Kai kurie nauji duomenys apie L. Ivinskio darbus lietuviškos botaninės terminijos srityje. – *Botanikos klausimai* 2, Vilnius, 151–163.
- Kruopas J. 1960: L. Ivinskio leksikografiniai darbai. – *Lietuvos TSR Mokslų akademijos darbai*, serija A, 1(8), Vilnius, 191–198.
- Petkevičiūtė D. 1988: *Laurynas Ivinskis*. Vilnius.
- Petkevičiūtė D. Mokslo žinių lygis L. Ivinskio kalendoriuose: 1. Medicina. – *Lietuvos TSR Mokslų akademijos darbai*, A serija, 3(40), 1972, 115–124. 2. Astronomija. – *Ten pat*, 4(41), 1972, 123–135.
- Tyla A. 1995: Lauryno Ivinskio knygos „Pasauga“ likimas. – *Ivinskis L. Raštai*, Vilnius, 395–400.
- Vitkauskas V. 1996: Lauryno Ivinskio raštų kalbos ypatybės. – *Lituanistica* 3(27), Vilnius, 17–26.

THE TERMINOLOGICAL HERITAGE OF L. IVINSKIS

Summary

In this paper the works of L. Ivinskis, the Samogitian enlightener of the 19th century, are reviewed from the standpoint of terminology. The number of Lithuanian terms, used by Ivinskis, and their field are specified.

In his calendars Ivinskis presented many articles about popular medicine, veterinary practice, agriculture and housekeeping, passed on knowledge about astronomy, geography and history. In these articles he used more than 1,600 various Lithuanian terms. Ivinskis was the first to rise the question about the protection of nature in his work „Pasauga“ (1876). At the end of this book he gave a list of Lithuanian terms which included 216 terms of zoology and 150 terms of botany.

An other work of Ivinskis „Prigimtūmenė“ is also a matter of terminological interest. Two parts of this manuscript were found. In the first part of it Ivinskis described inanimate nature (rocks, soils, metals, etc.) and in the second part he presented a systematic description of plants, including 219 names of families of plants and over 2,500 names of genera. In the surviving manuscript of the atlas of mushrooms 82 Lithuanian names used by Ivinskis can be found.

Ivinskis also prepared general dictionaries and wrote more works in different fields, which, unfortunately, have not survived to the present day.